

Al lijkt het soms wél zo, een natuurgebied staat nimmer op zichzelf. Het is een levend deel van een samenhangend, wereldomspannend geheel waar u als bezoeker medeverantwoordelijk voor bent. Helpt u dit natuurgebied in stand houden, dan draagt u bij aan het behoud van leven op Aarde.

De meteorologische herfst 2020 was drie dagen oud. Het was ideaal fietsweer voor 'mensen op leeftijd' en zo fietsten we op het Commissaris Cramerpad, sinds 2017 het 'mooiste fietspad van Drenthe'. Mooi wás het. We fietsten langs poelen en meertjes, zeldzame mosveldjes, bossen. Er was heide, heel veel heide. We fietsten over het Dwingelderveld, het grootste heidegebied van Europa. We zagen het bord en lazen de tekst.

Die tekst las als woorden van '*de uitvinder van de natuur*',¹ Alexander von Humboldt (1769–1859), een begaafde naturalist en geograaf, ooit de bekendste man van Europa, misschien wel van de wereld. In talloze landen zijn grote instituten naar hem vernoemd, zoals de universiteit in Berlijn. Dat in de 21ste eeuw een methode aardrijkskunde voor pubers in de onderbouw van het VO '*Humboldt*' als titel heeft, geeft aan hoe betekenisvol hij zelfs na 160 jaar nog is. Maar '*de ontdekker van de natuur*', is dat niet wat overdreven? Hoe ontdek je natuur?

Hoe wij mensen *natuur* ervaren, wordt bepaald door de plaats die wij onszelf toekennen op de wereld, in de natuur. Zo stonden in de oudheid *goden* centraal in het denken van de mens (het theocentrisme). In veel scheppingsverhalen zijn zij de schepper van alles. De hele schepping en dus ook de mens is onderworpen aan hun wil. De goden zijn heer en meester, niet de mens.

Maar al in de 6^e eeuw v.Chr. ontstaan barsten in dit theocentrisme. In het boek Genesis dat omstreeks die tijd werd geschreven, krijgt de mens van God macht over de natuur: 'Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u, bevolkt de aarde en *onderwerpt* haar, *heerst* over de vissen der zee en over het gevogelte des hemels en over al het gedierte, dat op de aarde kruipt' (Gen. 1:28). Het is opvallend dat in diezelfde 6^e eeuw v. Chr. ook Thales van Milete – uit de stad waar in die tijd de Griekse filosofie ontstaat – de mens gaat zien als heerser over de natuur. Sprekend over de dieren, beweerde Aristoteles (385–323 v. Chr.) – niet de minste filosoof – dat 'de natuur al deze wezens had voortgebracht omwille van de mens'.

Het zou echter tot de Renaissance en Verlichting duren voordat deze antropocentrische denkwijze ('de mens staat in de wereld centraal') terrein zou winnen in Europa. Want in de Europese Middeleeuwen is Gods wil bepalend voor het leven van de mens. Augustinus zei wel dat God zijn adem in de mens heeft geblazen en dat dit de mens onderscheidt van het dier, maar – zo voegde hij er aan toe – door de zondeval leeft de mens in een wereld waarin iedereen en alles (dus ook de natuur) onderworpen is aan Gods wil. Zo staat God in het wereldbeeld van de Middeleeuwen nog steeds centraal. In die tijd is wetenschappelijk denken voornamelijk theologisch denken.

Pas in de Renaissance en Verlichting ontstaat een onderscheid tussen geloof en wetenschap én gaat de mens – nog voornamelijk in woorden – steeds nadrukkelijker de macht opeisen over de natuur. En het zijn grote namen die daarin voorop lopen. De Franse filosoof Rene Descartes (1596–1650), die vele jaren in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden woonde, schreef dat dieren in feite een soort ingewikkelde machines zijn, niet in staat tot denken en daarom ondergeschikt aan de mens. *Mensen zijn heer en meester over de natuur*, aldus Descartes. De Britse filosoof Francis Bacon beweerde in de 17^e eeuw 'dat de wereld voor de mens gemaakt was'. De Zweedse botanicus Carolus Linnaeus – voor ons nu nog een bekende naam, hij studeerde ook op de universiteit van Harderwijk – schreef in 1749 dat 'alle dingen zijn geschapen omwille van de mens.'

Op weg naar de 19^e eeuw gaan echter alle remmen los. Het blijft niet meer bij woorden, de ideeën worden in praktijk gebracht. De Franse naturalist Georges Louis Leclerc noemt oerwouden een verschrikkelijke, wanstaltige plek vol afstervende bomen, rottende bladeren, parasiterende planten, stinkende poelen, giftige insecten. De Franse historicus Alexis de Tocqueville zei tijdens een bezoek aan de Verenigde Staten dat juist 'het idee van vernietiging' – van de mens die met zijn bij inhakt op de 'barre woestijnen' – het landschap zijn 'aandoenlijke lieflijkheid' verschafte. De woeste wildernis, de chaos moest een prettig ogend landschap worden. Het kappen van oerwoud werd toegejuicht omdat het klimaat er beter van werd. Het zou voor meer wind zorgen en dus voor gezondere lucht in de dorpen en steden. Er heerste grote overeenstemming: 'het onderdrukken van de wildernis' vormde de basis voor 'toekomstige winst.' Omgehakte bossen, ordelijke grasvelden met grazend vee, boomgaarden vol fruit, rustieke dorpjes, dat werd het ideaal. Dat werd 'vooruitgang' genoemd. Schoonheid stond gelijk aan nut, iedere aan de wildernis ontworstelde hectare was een overwinning voor de geciviliseerde mens. Alleen gecultiveerde natuur was mooi. Zo kon de Franse filosoof Montesquieu (ja, de man van de *Trias Politica*, 1689–1755) dankbaar constateren dat 'de mens de aarde tot een geschiktere verblijfplaats had gemaakt.'

Ontbossing in het Amazonewoud nu

Als Alexander von Humboldt – zo'n 30 jaar oud! – rond 1800 vele jaren door de Zuid-Amerikaanse oerwouden zwerft, ontberingen lijdt, aan de dood ontsnapt, rivieren verkent, vulkanen en bergen beklimt, micro- en macro-waarnemingen verricht, alles meet wat er te meten valt, vergeleekt en analyseert, breekt bij hem een – nooit eerder geformuleerd – fundamenteel inzicht door. Hij ontdekt (de essentie van) de natuur:

Alles in de natuur is een levend deel van een alles omvattend, samenhangend geheel waarover de mens niet mag heersen maar waarvoor hij wel verantwoordelijk is.

Humboldt schreef dat de effecten van de menselijke inmenging 'nu al onoverzienbaar' waren en 'catastrofale vormen' zouden aannemen als 'we doorgaan de wereld zo genadeloos te verstoren.' Humboldt waarschuwde al dat de landbouwtechnieken van toen – die niets zijn, vergeleken met de huidige – verwoestende gevolgen konden hebben. De mens moest leren begrijpen hoe de krachten van de natuur werkten: 'De mens kan geen invloed op de natuur uitoefenen, zich geen harer krachten toe-eigenen, tenzij hij ze met juistheid leert meten en de natuurwetten leert kennen.' 'Het menselijk ras', zei hij, 'bezit de macht zijn natuurlijke omgeving te verwoesten en dat kan catastrofale gevolgen hebben.'

Tweehonderd jaar later fietsten wij door het Dwingelderveld, lazen wij de wijsheid van Humboldt. Ik leerde opnieuw deze waarheid: één mens kan een beslissende boodschap hebben voor het welzijn van de mensheid, over de verantwoordelijkheid die we als mensen hebben. Het is ons gezegd, we kunnen onze handen niet in onwetendheid wassen.

Ook ik ben schatplichtig aan Alexander von Humboldt, aan de door hem ontdekte natuur.

1. Andrea Wulf, 'De uitvinder van de natuur – Het avontuurlijke leven van Alexander von Humboldt'; 572 blz., 13^e druk 2020, uitgeverij Atlas Contact. Naast twaalf andere bronnen heb ik vooral uit dit indrukwekkende werk mijn kennis verzameld en mijn verhaal geconstrueerd.

Muziek. Wat past er mooier bij *woorden* over de natuur dan *muziek* over de natuur?

1. Vivaldi's 'L'autunno' (Herfst), concert nr. 3 van de *Vier Jaargetijden* kun je [hier horen en zien spelen](#).

Wil je alleen de bladeren horen vallen in het wonderschone *Adagio*? Dat hoor je na vijf minuten.

2. In deze maand kan het lied [September](#) niet gemist worden, het tweede lied uit de *Vier Letzte Lieder* van Richard Strauss, met na vier minuten die schitterende hoornsolo en het naspel van het orkest. Je kunt [hier](#) de tekst(en) en mijn verhaal over deze liederen lezen.